

**ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*На правах рукопису*

**Гребеннікова Олена Вікторівна**

**ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ  
ДОНЕЦЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1920 - 1925 РР.)**

Спеціальність 07.00.01 - Історія України

Автореферат  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата історичних наук

Донецьк - 1997



Робота виконана на кафедрі історії України  
Донецького державного університету

Наукові керівники - доктор історичних наук Лях Р. Д.  
- доктор історичних наук Реєнт О. П.

Офіційні опоненти:

- доктор історичних наук Тригуб П. М.
- кандидат історичних наук Лихачова Л. Б.

Провідна установа - Запорізький державний університет

Захист відбудеться 24 лютого 1997 р. о 13<sup>00</sup> годині  
на засіданні спеціалізованої ради К. 06.06.01. по присудженню  
наукового ступеня кандидата історичних наук в Донецькому  
державному університеті (340055, м. Донецьк, вул. Університетська, 24,  
корп. 2, ауд. 38 )

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Донецького  
державного університету (340055, м.Донецьк, вул.Університетська,24)

Автореферат розіслано 23 січня 1997 р.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради

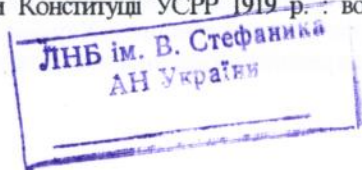
О. В. Крапівін

**Актуальність теми.** В сучасних умовах розбудови суверенної Української держави важливого значення набула проблема організації місцевої влади, яка б реально відображала і захищала інтереси населення. Особливий інтерес до цього питання обумовлений прийняттям Верховною Радою Конституції України, положення якої закріплюють право громадян самостійно вирішувати питання місцевого значення через органи місцевого самоврядування. У зв'язку з цим актуальним є дослідження принципів устрою і діяльності місцевих Рад України на різних етапах, зокрема, в першій половині 20-х років, коли відбувалося становлення радянської системи органів влади. Гострота цієї проблеми зумовлена і тим, що Ради ніколи від часу свого виникнення не мали фактичної політичної влади, оскільки створювалися і діяли під контролем органів комуністичної партії, що в офіційних документах і радянській історіографії трактувалося як "керівна і направляюча" роль останньої. Отже, зараз їх історія потребує докладного вивчення і переосмислення з нових позицій, на базі нових джерел і матеріалів.

Складовою частиною історії місцевих Рад України є історія місцевих органів влади Донецької губернії. Донбас (тут і далі мається на увазі територія Донецької губернії у 1920-1925 рр.) завжди, починаючи з кінця XIX ст., був важливим промисловим регіоном. У переломні ж 20-ті роки він відігравав вирішальну роль у планах радянського уряду як база для відновлення економіки не тільки України, а й Росії. Наслідком цього було зосередження тут великих людських і матеріальних ресурсів, органів управління промисловістю з надзвичайними повноваженнями. Це, безумовно, відбилося на становищі місцевих Рад, формування і діяльність яких потребують комплексного аналізу.

**Предметом дослідження** є місцеві органи влади Донецької губернії: їх організаційні форми, склад, об'єктивні і суб'єктивні фактори, які впливали на їх становлення і розвиток.

Під поняттям "місцеві органи влади" мається на увазі система радянських органів влади, закріплена положеннями Конституції УСРР 1919 р. волості,



повітові, губернські з'їзди Рад, у період поміж ними - сільські і міські Ради, волосні, повітові і губернський виконавчі комітети.

**Об'єктом дослідження** є діяльність місцевих органів влади Донецької губернії по удосконаленню структури, відбудові економіки, налагодженню соціально - культурної сфери, охороні законності і правопорядку.

**Хронологічні рамки дослідження** охоплюють 1920-1925 рр. - період існування Донецької губернії, коли майже вся територія Донбасу була об'єднана в рамках однієї адміністративної одиниці. У межах цього періоду в Донбасі було остаточно встановлено радянську владу. На фоні переходу від "воєнного комунізму" до НЕПу відбувався складний та суперечливий процес налагодження роботи місцевих органів влади.

**Стан наукової розробки проблеми.** Дана тема знайшла певне відображення в історичній літературі. В її історіографії можна виділити такі періоди: 1) 20-ті - початок 30-х років; 2) середина 30-х - середина 50-х років; 3) друга половина 50-х - друга половина 80-х років; 4) з кінця 80-х років.

Період 20-х - початку 30-х років характеризується відсутністю досліджень діяльності місцевих органів влади України істориками. Перші роботи з радянського будівництва - це брошури, статті, промови партійних і державних діячів Росії та України: М. І. Калініна, М. Ф. Володимирського, Г. І Петровського, О. Ф. Рибіна, С. М. Власенка, В. Качинського, Д. Мануїльського, О. І Буценка<sup>1</sup>. Вони призначалися для працівників радянського апарату, сільських активістів і мали прикладний, агітаційно-пропагандистський характер. У цих брошурах

<sup>1</sup> Володимирський М. Ф. Організація радянської влади на місцях. - К., 1920; Власенко С. М. Міські ради на Україні. - Харків, 1927; Калинин М. И. Вопросы советского строительства: Статьи и речи (1919-1946). - М., 1958; Качинський В. Що повинна робити сільська рада? - Одеса, 1925; Мануїльський Д. Порадник волосного організатора радянської влади. - Харків, 1920; Буценко А. И. К вопросу о районировании Украины - Харьков, 1925 та ін.

пояснювалися принципи устрою органів радянської влади, їх структура, зміст і завдання роботи, наводилися і роз'яснювалися нормативні документи.

До перших робіт з радянського будівництва безпосередньо в Донбасі відносяться також статті відповідальних працівників губернського і окружних виконавчих комітетів - М. Л. Рухимовича, О. І. Чернова, М. Алімова та ін.<sup>1</sup> Вони містять аналіз конкретних даних з різних галузей роботи місцевих органів влади губернії.

Діяльність місцевих Рад України, зокрема Донбасу, знайшла певне відображення в літературі 20-х років, присвяченій окремим галузям радянського будівництва. Це брошури, написані народним комісаром освіти України Я. П. Ряппо, відомчі видання наркомату фінансів УСРР, в яких проаналізовано розвиток місцевого господарства республіки протягом трьох бюджетних років, праця В. Іжевського з історії КНС, ряд агітаційних брошур та ін.<sup>2</sup> Усі ці видання містять не тільки значний фактичний матеріал, а й дають уявлення про ідеологічну атмосферу, в якій виникали і функціонували місцеві органи влади України; розкривають принципи керівництва ними з боку центральних органів і більшовицької партії. Для всіх авторів однозначними є переваги радянської системи органів влади і безумовною - керівна роль комуністичної партії.

Другий період в історії дослідження діяльності місцевих органів влади України - середина 30-х - середина 50-х років - характеризується майже повною відсутністю публікацій з цієї теми. Це пов'язано з пануванням культу особи І. В. Сталіна в суспільстві, діяльністю державної репресивно-каральної системи, наслідком чого було згорання навіть зовнішніх ознак демократизації Рад.

<sup>1</sup> Алымов Н. Опыт Донбасса по советскому строительству // Спутник партийного работника Донбасса - 1923. - № 11; Чернов А. И. Основные задачи работы на селе // Там же. - 1925. - № 3 та ін.

<sup>2</sup> Ряппо Я. П. Народная освіта на Україні за 10 років революції. - Харків, 1927; Местное хозяйство и местные финансы Украины. Обзор за 1912, 1922/23, 1923/24 и 1924/25 годы. - Харьков, 1925; Іжевський В. Коротка історія комітетів незаможних селян на Україні. - Харків, 1924 та ін.

Окремі праці, які досліджують радянське будівництво в Україні в 20-ті роки, з'являються лише у першій половині 50-х років. Це кандидатські дисертації П. І. Бакуменка, І. Т. Вертелецького, Я. М. Левковського, І. Д. Золотоверхого<sup>1</sup>.

Питання організації і діяльності Рад у 1920 р. висвітлюються також в працях П.К.Стояна, М. І. Супруненка, присвячених історії України 1918 - 1920 рр.<sup>2</sup> Для більшості цих робіт властиві суб'єктивний підхід до розглядання проблем, описовість, відсутність критичного аналізу фактів.

Основна частина творів, в яких досліджується історія місцевих органів влади України в 20-ті роки, була видана в період з другої половини 50-х до другої половини 80-х років. Була захищена докторська дисертація П.К. Стояном, кандидатські дисертації О.Г. Олексієнком, Ф.Г. Вайнером, В. Ф. Шараяю, М. В. Тимченком, В. Г. Кулаєвим, В.Ф.Чуркіним, Г. М. Перепелицею, В. В. Подгаєцьким, К. І. Савицьким. В них досліджуються загальні проблеми формування радянської системи органів влади в Україні у 1918-1920, 1921-1925 рр., керівництво ними з боку комуністичної партії, організація і діяльність міських і сільських Рад, участь у радянському будівництві робітничого класу та Червоної Армії<sup>3</sup>. У ці роки з'являються роботи, які містять історико-правовий аналіз державної системи, зокрема, місцевих органів влади України в 1920-1925 рр. Це, перш за все, монографії Б. М. Бабія; а також декілька видань "Історії держави і права УРСР",

<sup>1</sup> Бакуменко П. И. КП(б)У в борьбе за укрепление Советской власти в деревне (1921-1925). Автореф. дис. ... к. и. н. - К., 1952; Вертелецкий И. Т. Руководство Коммунистической партии Украины советским строительством в первые годы восстановительного периода (1921-1922). Автореф. дис. ... к. и. н. - К., 1953 та ін.

<sup>2</sup> Супруненко М. І. Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни. - К., 1951; Стоян П.К. Встановлення і зміцнення радянської влади на Україні. - К., 1954.

<sup>3</sup> Стоян П. К. Советское строительство в Украинской ССР в 1921-1925 гг. Автореф. дис. ... д. и. н. - К., 1956; Алексеенко А. Г. Организация и деятельность городских Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов УССР(1917-1936). Автореф. дис. ...к. и. н. - К., 1957; Вайнер Ф. Г. Борьба КПУ за укрепление государственного аппарата в 1921-1925 гг. Автореф. дис. ... к. и. н. - Харьков, 1964 та ін.

останнє з яких здійснено в 1987 р.<sup>1</sup> У них досліджується структура місцевих Рад України та правові основи їх діяльності.

Основну масу досліджень з історії Рад України в 1920-1925 рр. у цей період становлять статті в журналах і наукових збірниках. Їх автори розглядають форми і принципи роботи місцевих органів влади, керівництво ними з боку комуністичної партії, заходи щодо раціоналізації державного апарату УСРР, суспільно-політичне життя населення. Чимало праць присвячено організації та діяльності сільських Рад України, участі в їх роботі червоноармійців та робітників<sup>2</sup>. У цей період було видано єдину роботу, яка стосується безпосередньо історії місцевих Рад Донбасу в 20-ті роки - це стаття В. А. Носкова<sup>3</sup>.

У другій половині 80-х років з'являються комплексні дослідження з цієї проблеми. Це ґрунтовна монографія П. М. Тригуба і робота О. Д. Бойко, в яких аналізується організація та діяльність місцевих Рад України у 1918-1920 рр., а також праця М. М. Олійника<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Бабій Б. М. Місцеві органи державної влади УСРР в 1917-1920 рр. - К., 1956; Він же. Українська радянська держава в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.). - К., 1957

<sup>2</sup> Кулаєв В. Г. З історії діяльності місцевих Рад України у відбудовний період (1921-1925) // Український історичний журнал (далі УІЖ). - 1974. - № 2; Сліпченко В. А. Боротьба партійних організацій України за зміцнення Рад у відбудовний період (1921-1925) // УІЖ. - 1969. - № 11; Стрельченко Ф. І. Раціоналізація державного апарату на Україні в 1921-1925 рр. // УІЖ. - 1971. - № 11; Шатов П. І. Зміцнення сільських Рад на Україні і пошкваллення їх роботи в період завершення відбудови народного господарства // УІЖ. - 1959. - № 4 та ін.

<sup>3</sup> Носков В. А. Зміцнення сільських рад Донбасу в перші роки після утворення СРСР (1923-1925) // Наукові праці з історії КППС. - К., 1972 - Вип. 52.

<sup>4</sup> Тригуб П. Н. На захисте завоеваний Великого Октября. - Киев-Одесса, 1987; Бойко Е. Д. Борьба органов диктатуры пролетариата за укрепление социалистического строя на Украине. - К., 1987; Олейник Н. Н. Деятельность коммунистической партии по укреплению Советов (1921-1925). - Харьков, 1989.

Слід також відзначити дослідження з історії місцевих органів влади СРСР в цілому. Це монографії і статті Л. І. Летьошкіна, Ю. С. Кукушкіна, Е. Г. Гимпельсона та ін.<sup>1</sup> У них проаналізований значний фактичний матеріал, але він стосується переважно діяльності Рад на території Росії, тому автором використані лише деякі положення з них.

Окремо слід відзначити дослідження з історії Донбасу 1920-1925 рр., автори яких також торкаються діяльності місцевих органів влади<sup>2</sup>.

В цілому, роботи видані у цей період, особливо в середині 80-х років, характеризуються значним розширенням джерельної бази. Вони охоплюють широке коло питань, містять великий і різноманітний фактичний матеріал. З іншого боку, їх автори підходять до аналізу проблем радянського будівництва, керуючись ідеологічною схемою, в основі якої - безперечність переваг радянської державної системи та вирішальна роль комуністичної партії. Наслідком цього стала некритичність в оцінці подій, замовчування негативних рис радянської системи органів влади і дійсних причин недоліків в їх роботі.

Позитивні зміни в суспільстві після 1985 р. знаменували новий етап розвитку історичної науки в Україні. Наприкінці 80-х - в середині 90-х років з'являються праці, для яких характерний новий підхід до проблем історії України, зокрема історії місцевих органів влади в 20-ті роки.

У 1990 році побачила світ монографія О. В. Гонтаря, в якій досліджується історія становлення і розвитку міських Рад республіки у 1920-1941 рр., при цьому основна увага звертається на період 20-х років. У 1993 р. було захищено

<sup>1</sup> Лепешкин Л. И. Местные органы советского государства (1921-1936). - М., 1959; Кукушкин Ю. С. Советы в восстановительный период // Вопросы истории. - 1966. - № 3 та ін.

<sup>2</sup> Ямковой А. А. Из истории восстановления угольной промышленности Донбасса (1921-1925) // Ученые записки Луганского пединститута. - Луганск, 1961. - Т. 12, Вып. 1; Лях Р. Д. Аграрні перетворення на Донеччині (1917-1923). - Донецьк, 1974 та ін.

кандидатську дисертацію Ю. П. Волосником, присвячену діяльності міськрад України щодо здійснення нової економічної політики<sup>1</sup>.

Вийшло також чимало праць, які містять принципово нові оцінки багатьох інших проблем історії України 20-х років. Їх автори торкаються також і діяльності радянських органів влади, розкриваючи дійсні об'єктивні і суб'єктивні фактори, які впливали на їх формування, реальні причини недоліків в їх роботі. Це колективна монографія "Сталінізм на Україні", автори якої простежують етапи формування тоталітарного режиму в республіці, праці, присвячені аграрним проблемам (В. В. Калініченка, С. Р. Ляха, О. І. Ганжі) та проблемам голоду 1921-1923 рр. (О. М. Мовчан)<sup>2</sup>.

Окремо слід відзначити дослідження останніх років. Їх автори підходять до проблем історії України, спираючись на концепцію самостійного українського державотворення. Зокрема, історія Української радянської республіки 20-х років оцінюється з точки зору нереалізованих можливостей періоду 1917-1920 рр. Виходячи з цього, С. В. Кульчицький, Ю. І. Шаповал, С. Кокін, Г. В. Касьянов, М. С. Дорошко у своїх працях характеризують радянську систему органів влади в Україні як чужорідну, насаджену більшовиками: в процесі її формування відбувалося утвердження тоталітарного режиму, яке супроводжувалося втратою навіть зовнішніх ознак самостійності республіки<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Гонтар А.В. Городские Советы Украины: История становления и развития (20-30-е гг.). - Киев - Одесса, 1990; Волосник Ю.П. Діяльність міських Рад України по здійсненню нової економічної політики у 1921-1928 рр. Автореф. дис. ... к. і.н. - Запоріжжя, 1993.

<sup>2</sup> Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. - К., 1991; Калініченка В. В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921-1929). - Харків, 1991; Мовчан О. М. Голод 1921-1923 рр. // УІЖ. - 1990. - № 10, 12 та ін.

<sup>3</sup> Кульчицький С. В. УСРР в добу "воєнного комунізму" (1917-1920). - К., 1994; Він же. УСРР в добу НЕПу // Історія України. Нове бачення. - К., 1996; Другий Міжнародний конгрес українців. Львів 22-28 серпня 1993 р.: Доповіді і повідомлення. Історія. Частина II. - Львів, 1994.

У 90-ті роки також побачили світ праці, які з нових позицій оцінювали проблеми історії Донбасу у 1920-1925 рр. Це - дослідження В. М. Нікольського та В. І. Ізюмова, присвячене здебільшого економічним аспектам, ряд статей В. М. Нікольського, серед яких особливо слід відзначити статтю з питань репресій у Донбасі в 20-ті роки, а також стаття З. Г. Лихолобової, в якій показаний розвиток приватного капіталу в регіоні<sup>1</sup>.

Отже, проблемам історії України 1920-1925 рр. присвячено чимало праць. Частина досліджує безпосередньо історію місцевих органів влади в ці роки. Слід також відзначити наявність цілої низки робіт, які висвітлюють діяльність місцевих Рад Донбасу в різні роки. Це дисертаційні дослідження О. Г. Медінцева, Л. О. Крутової, Л. Б. Лихачової, В. І. Ізюмова<sup>2</sup>. Проте, комплексні роботи про діяльність Рад Донбасу в 1920-1925 рр. відсутні, що й обумовило вибір теми дисертації.

**Метою дослідження** є комплексний аналіз устрою і діяльності місцевих органів влади Донецької губернії в 1920-1925 рр., розкриття на основі цього аналізу шляхів формування тоталітарного режиму в Україні, місця радянських органів влади в цьому процесі. У зв'язку з цим автор ставить перед собою такі **завдання**:

- дослідити принципи формування складу місцевих Рад Донецької губернії, вплив на цей процес об'єктивних і суб'єктивних чинників;
- проаналізувати структуру місцевих органів влади Донбасу, взаємини між різними ланками цієї структури;

<sup>1</sup> Нікольський В. Н., Ізюмов В. И. НЭП в Донбассе. Историческое исследование. - Донецк, 1992; Нікольський В. М. Перші жертви // Правда через роки. Статті, спогади, документи. - Донецьк, 1995; Лихолобова З. Г. Частное предпринимательство в промышленности и торговле Донбасса в условиях НЭПа // Новые страницы истории Донбасса. - Донецк, 1992. - Кн.2.

<sup>2</sup> Лихачева Л.Б. Деятельность Советов Донбасса по социальному развитию села в 70-е годы. Автореф. дис. ... к.и.н. - Харьков, 1989; Ізюмов В.И. Советы депутатов трудящихся Донбасса в 1943-1950 гг. Автореф. дис. ... к.и.н. - Харьков, 1987 та ін.

- висвітлити форми та методи їх роботи;
- розкрити механізм і наслідки контролю місцевих органів влади з боку партійних органів;
- розглянути діяльність місцевих Рад Донецької губернії за різними напрямками і на основі цього дослідити, в якій мірі вони відображали і захищали інтереси населення, виявити фактори, які на це впливали.

**Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що на базі досягнень вітчизняної історіографії і аналізу нових матеріалів діяльність місцевих органів влади Донецької губернії в 1920-1925 рр. вперше розглянута як об'єкт спеціального дослідження. В дисертації на прикладі Донецького регіону показується місце радянських органів влади у формуванні державної тоталітарної системи в Україні в 20-ті роки, розкриваються механізм і наслідки контролю з боку партійних органів, аналізуються фактори, які впливали на формування складу і діяльність місцевих Рад Донбасу.

**Методологічною основою дослідження** є принцип історизму, тобто підхід до історичних явищ та процесів з позицій динаміки, вивчення взаємозв'язків між ними та їх взаємообумовленості; принцип багатofакторності, тобто вивчення різних факторів, об'єктивних та суб'єктивних; принцип всебічності та комплексності, який реалізувався через аналіз сукупності джерел.

**Джерельну базу дисертації становлять матеріали таких груп:**

Рішення і постанови Всеукраїнських з'їздів Рад, матеріали, декрети, положення, постанови ВУЦВК, ВЦВК, урядів України, Росії та СРСР. Ці документи створювали законодавчу базу і визначали напрямки роботи місцевих органів влади, їх права і компетенцію. Вони публікувалися в пресі, загальних і тематичних збірниках нормативних актів у 20-ті і в 50-70-ті роки<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Збір Законів і Розпоряджень Робітничо - Селянського Уряду України і Уповноважених РСФРР. - Харків, 1920; Декреты Советской Власти. В 7-ми т. - М., 1959 та ін.

Матеріали політичних партій, громадських об'єднань і організацій. Тут окремо слід виділити групу документів комуністичної партії, оскільки в її руках була зосереджена вся політична влада. Документи її органів на всіх рівнях визначали основні принципи діяльності радянських органів влади. Постанови, рішення та резолюції партійних з'їздів, конференцій, пленумів ЦК РКП(б), КП(б)У, ВКП(б), губернських і повітових партконференцій і пленумів парткомів видавалися окремо і друкувалися в місцевій пресі. Пізніше рішення центральних партійних органів були опубліковані в спеціальних збірниках<sup>1</sup>. Основна частина документів партійних органів міститься у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань і організацій (далі ЦДА ГОО ) та Державного архіву Донецької області (далі ДАДО). Це звіти, доповіді, протоколи засідань бюро і секретаріатів губернського і місцевих парткомів, різноманітних комісій.

До матеріалів громадських організацій відносяться також документи КНС, Комитетів взаємодопомоги, які використані в дисертації. Вони знаходяться у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО), у фондах ДАДО, а також в окремих виданнях.

Статистичні матеріали, використані в дисертації, стосуються в основному чисельності і складу населення Донбасу в 20-ті роки. Це "Итоги сплошной подворной переписи Донецкой губернии", яку було проведено в Донбасі у 1923 р., а також ряд статистичних збірників.

Цікаву інформацію про роботу місцевих органів влади Донецької губернії надають матеріали періодичної преси - центральних та місцевих газет та журналів: "Вісті ВУЦВК", "Диктатура труда", "Всесоюзная кочегарка", "Спутник партийного работника Донбасса" та ін.

Найбільшу групу джерел становлять матеріали, які відображають безпосередню діяльність місцевих органів влади Донецької губернії. Це протоколи і

<sup>1</sup> Десятая Донецкая губернская партийная конференция КП(б)У. - Артемовск, 1925; Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов. В 2-х т. - К., 1976. - Т. 1.

стенограми з'їздів Рад, пленумів і сесій виконкомів та їх президій, звіти про діяльність їх відділів, накази, вказівки, листування, об'їзники, інформаційні і статистичні зведення про діяльність різних структурних підрозділів органів влади, матеріали комісій, які перевіряли їх роботу. До цієї групи відносяться також документи, які висвітлюють становище і розвиток місцевої промисловості, сільського господарства Донбасу, комплекси матеріалів про роботу міліції, відділів юстиції, народних судів. Усі ці матеріали містяться у фондах губернського і місцевих виконавчих комітетів, міських і сільських Рад, губернського та повітових (окружних) управлінь міліції, судових установ державних архівів Донецької і Луганської областей, а також у фондах ЦДАВО України (фонди ВУЦВК, НКВС, УРНГ, УЕН, РНК, РСІ та ін.). Всього було досліджено 41 фонд.

Окремі документальні матеріали опубліковані в тематичних збірниках документів, присвячених різним проблемам історії України і Донбасу 20-х років<sup>1</sup>.

**Практичне значення роботи** полягає в тому, що її матеріали та висновки можуть бути використані при підготовці загальних праць з історії України, з історії місцевих органів влади України, загальних і спеціальних лекційних курсів з вітчизняної історії у вищих і середніх навчальних закладах.

**Апробація дослідження.** Основні положення і висновки дисертації знайшли відображення у доповідях на наукових конференціях, ряді статей автора.

**Структура роботи.** Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та додатків.

**У вступі** обґрунтовано тему дослідження, її актуальність, хронологічні межі, подано аналіз історіографії та джерельної бази, визначено мету і завдання, методологічні засади; підкреслено наукову новизну результатів праці та їх практичне значення.

<sup>1</sup> Промышленность и рабочий класс УССР в период восстановления народного хозяйства (1921-1925 гг.). Сб. док. и мат. -К., 1964 та ін.

У першому розділі "Організаційно - масова робота місцевих органів влади Донбасу" аналізується формування, склад, структура і форми роботи місцевих Рад Донецької губернії.

Відзначається, що першими органами влади в Донбасі після відновлення радянської влади наприкінці 1919 р. були ревкоми, які створювалися політвідділами військових частин або парткомами і мали надзвичайні повноваження. Впровадження в Україні політики "воєнного комунізму", яке викликало тривалий опір населення, зумовило існування ревкомів у деяких повітах Донецької губернії аж до кінця 1921 р.

Формування радянської системи органів влади в Донбасі почалося після виборів до Рад у березні 1920 р. Добір працівників на відповідальні посади місцевих органів влади здійснювався через вибори, завершальним етапом яких були з'їзди. Проаналізовані автором матеріали дають підстави зробити висновок, що виборчі кампанії, які завжди пропагувалися як ефективний засіб органічного зв'язку з народними масами, залучення робітників та селян до управління державою, в дійсності мали формальний характер, оскільки від самого початку відбувалися під контролем партійних органів і супроводжувалися дискримінацією частини населення через законодавчо закріплене позбавлення виборчих прав і прямих партійні вказівки. Обмеження політичних прав громадян, допущених до участі у виборах, відбувалося через нерівні норми представництва різних верств населення у містах.

На місцях партійні комітети затверджували склад виборчих комісії, виборчі програми, контролювали висунення кандидатів до міських і сільських Рад, делегатів на з'їзди усіх рівнів, санкціонували призначення працівників на відповідальні посади виконкомів. Характерним явищем для цього часу було скасування результатів виборів там, де до Рад потрапляли "неблагонадійні елементи", дострокове звільнення окремих їх працівників. Разом з надзвичайними комісіями вони доклали чимало зусиль, щоб усунути з політичної арени так звані "дрібнобуржуазні" партії. Все це разом із значними технічними недоліками

викликало незадоволення і опір виборців, що особливо виявилось в ході виборів у грудні 1924 р.

Склад місцевих органів влади Донбасу був логічним наслідком цієї системи виборів. Аналіз цифрових даних щодо складу делегатів з'їздів, членів сільрад, районних, окружних і губернського виконкомів свідчить про те, що основними характеристиками працівників радянського апарату були пролетарське походження, участь у революції і громадянській війні, належність до комуністичної партії, з іншого боку - відсутність освіти і низький загальний культурний рівень. Оскільки ж діяльність цих людей в органах влади залежала не від волі виборців, а від рішень парткомів, вони швидко віддалялися від основної маси робітників та селян, з середовища яких походили. Сформовані у такий засіб місцеві органи влади і в своїй діяльності були повністю підконтрольні більшовицькому керівництву в центрі і на місцях, механізм і наслідки якого розкриваються в дисертації.

Не можна, звичайно, заперечувати позитивного впливу на діяльність місцевих Рад припинення воєнних дій на території республіки і, особливо, впровадження НЕПу. Орієнтація на вирішення господарських проблем і розвиток товарно - грошових відносин зробили необхідним активізацію їх роботи, надання їм більшої самостійності, поліпшення й уніфікацію їх структури, зміцнення матеріальної бази. Проте, всі ці заходи мали поверховий характер, вони не змінили основи, на якій будувалась радянська державна система - повної підконтрольності органам комуністичної партії.

У співвідношенні "з'їзди - виконкоми - президії виконкомів" головне місце посідали останні. В їх руках концентрувалася вся влада, діяльність міських Рад мала здебільшого формальний характер: вони були надто громіздкими за складом, не мали власного апарату і коштів, керували ними голови і члени повітових (окружних) виконкомів. При цьому не можна заперечувати позитивних результатів діяльності окремих їх секцій, які привертали увагу виконкомів до проблем міського життя. Найбільш слабким елементом системи органів влади Донбасу були сільські Ради і волосні виконкоми. Незважаючи на різноманітні заходи щодо покращання

їх роботи, вони залишалися апаратом для збору податків і виконання інших адміністративних вказівок. Особливістю Донбасу в цей час були складні взаємини місцевих Рад з розташованими в губернії господарськими органами - ЦІКПІ, Українською трудовою армією, які втручалися в їх роботу; намагалися контролювати діяльність місцевих органів влади нарівні сільрад і КНС.

У другому розділі "Господарська діяльність місцевих Рад Донецької губернії" розглядається участь Рад Донбасу у відбудові промисловості, транспорту, сільського господарства, налагодженні торгівлі і здійсненні податкової політики.

Матеріали, проаналізовані у розділі, дали підстави автору стверджувати, що діяльність місцевих органів влади Донецької губернії у 1920 - 1925 рр. щодо відновлення економіки мала суперечливий характер і часто не тільки не сприяла розвитку окремих її галузей, а навпаки, негативно відбивалася на їх становищі. Це зумовлювалося політикою керівництва України, в якій прагнення зміцнити свою політичну владу і встановити жорсткий контроль над усіма сторонами життя населення переважало над його інтересами і господарською доцільністю.

Певний внесок Ради зробили у відбудову промисловості і транспорту регіону. В дисертації докладно висвітлюється їх активна участь у відновленні великої промисловості на початку 20 - х років: вони здійснили облік матеріальних ресурсів промислових підприємств, забезпечували їх паливом, продовольством, робочою силою і, навіть, прагнули безпосередньо керувати їх виробничою діяльністю. Відновленню місцевої промисловості сприяла їх робота по налагодженню експлуатації, оренді, денационалізації дрібних і середніх промислових підприємств.

Негативні наслідки, в той же час, мало здійснення суцільної націоналізації всієї, навіть дрібної промисловості, що посилювало кризовий стан економіки Донбасу; спрямованість всієї роботи, перш за все, на відбудову "ударних" підприємств, переважний розвиток потрібних їм галузей місцевої промисловості, адже ця робота, по-перше, здійснювалась не на користь регіону, а на користь центру, а саме російського уряду, по-друге, супроводжувалася примусовими

заходами щодо населення губернії. Крім того, дбаючи про розвиток місцевої промисловості і торгівлі, органи влади, в той же час, прагнули будь-якими засобами обмежити приватне підприємництво.

Неоднозначні оцінки викликає і діяльність місцевих Рад губернії щодо вирішення проблем сільського господарства. Не можна заперечувати їх активної роботи по проведенню землевпорядкування, збільшенню посівних площ, відновленню тваринництва та інших галузей сільськогосподарського виробництва, налагодженню агрономічної справи, забезпеченню села реманентом. Проте, землевпорядкування, результатом якого було значне збільшення селянського землекористування, певне упорядкування земельних відносин, супроводжувалося знищенням великих поміщицьких і селянських заможних господарств, репресивними заходами проти "куркулів". А зрівняльний розподіл землі призвів до виникнення великої кількості дрібних селянських господарств з низькою продуктивністю. Діяльність же по проведенню посівних кампаній, забезпеченню села зерном, худобою, реманентом була пов'язана з прямим втручанням у трудовий процес і життя селян, що особливо проявилось в роки "воєнного комунізму".

За часів НЕПу, коли селянам було надано більшої самостійності у виробництві і реалізації продукції, місцеві органи влади через посівні комісії змушували їх збільшувати посівні площі і контролювали надання їм допомоги через кооперативні установи. Першочергово і на пільгових умовах кошти, реманент, худобу, зерно одержували колгоспи, радгоспи і бідняцькі господарства. Пропаганді соціалістичних форм господарювання на прикладі колгоспів і радгоспів взагалі приділялась велика увага. Оскільки ж вони були в основному економічно слабкими господарствами, держава через систему пільг, позик, кредитів, які розподіляли виконкоми, фактично утримувала їх на свої кошти.

Таким чином, за мету ставилося, передусім, встановлення контролю над селянською масою і підтримка господарств, які вважалися більшовиками опорою їх аграрної політики. Це обумовило на початку 20-х років поглиблення кризи

сільського господарства, а в наступні роки - сповільнення процесу його відновлення.

Великих збитків сільському господарству губернії завдала діяльність місцевих Рад по збору продрозкладки і продподатку в 1920-1922 роках. Прагнення запровадити хлібну монополію, встановлення для України в цілому і, зокрема, для Донбасу нереальних продрозкладкових і продподаткових завдань разом із ставленням до селянства як до "дрібнобуржуазної" маси спричинили застосування в роботі місцевих органів влади репресивних заходів і примусову конфіскацію майже всієї виробленої продукції.

Наступні 1923-1925 рр. характеризувалися позитивними змінами в податковій діяльності Рад Донбасу. Це було пов'язано із запровадженням єдиного сільськогосподарського податку, який мав прогресивний характер, відмовою від репресій щодо селянства. Проте, для більшості господарств губернії податок був важким, що засвідчують чисельні скарги, прохання про знижки завдання, скасування заборгованостей.

З 1922 р. місцеві фінансові відділи здійснювали, крім сільськогосподарського, також збір інших державних і місцевих податків, частина яких надходила в місцевий бюджет.

В цілому, державна податкова політика, яку проводили місцеві органи влади, особливо на початку 20-х років, була спрямована, передусім, на досягнення політичних цілей.

У третьому розділі "Діяльність місцевих органів влади у галузі соціально-культурного забезпечення населення" висвітлюється їх робота щодо налагодження і розвитку освіти і культури, вирішення проблем соціальної сфери в Донбасі.

Спираючись на проаналізовані матеріали, автор доводить, що діяльність місцевих органів влади у соціально-культурній сфері, як і по інших напрямках, не можна оцінювати однозначно: при наявності ряду позитивних досягнень, вона характеризувалася чималими хибами, які не сприяли розвитку культури і освіти, соціального обслуговування населення губернії.

Аналізуючи культурно-освітню роботу Рад Донбасу не можна заперечувати прагнення подолати дитячу безпритульність, налагодити навчання усіх дітей шкільного віку, ліквідувати неписьменність серед дорослого населення, організувати професійну і вищу освіту робітників, вирішити питання освіти національних меншин регіону.

В той же час освітня політика керівництва країни і пильний нагляд партійних органів обумовили застосування класового підходу як в освітній роботі з дітьми шкільного віку, так і в професійній освіті дорослих, негативне ставлення до старого вчителства, формальний підхід і "кампанійщина" у вирішенні багатьох проблем, підпорядкування культурно-освітньої роботи ідеологічним настановам комуністичної партії.

Як наслідок цього був занедбаний стан шкільної освіти в сільській місцевості: охоплення дітей шкільного віку освітою тут складало у 1925 р. 26, 9%, в той час, як у містах - 66, 4%. Окрім того, переважна більшість вчителів не тільки не мали потрібної освіти, а взагалі були малограмотні. Ліквідація неписьменності проводилася, перш за все, серед робітників та членів КНС і супроводжувалася постановкою нереальних завдань, завдяки чому в 1925 р. в губернії залишалось 300 тис. неписьменних селян. Професійна освіта мала переважно технічний, прикладний характер, залишаючи поза увагою гуманітарні напрямки і підготовку фахівців соціальної сфери. Головною умовою її одержання було пролетарське походження. Робота сільбудинків через відсутність підтримки селян і неухвалене ставлення місцевої влади мала формальний характер.

Залишкове державне і місцеве фінансування соціальної сфери, класова спрямованість соціальної роботи місцевих Рад разом з економічними труднощами затримали відновлення установ охорони здоров'я, соціального забезпечення, а в період голоду 1921-1923 рр. завдали великої шкоди населенню губернії.

Звертаючи увагу на позитивні досягнення в галузі охорони здоров'я, а саме, подолання епідемії тифу, холери, вживання заходів щодо покращення санітарного становища міст, налагодження охорони материнства та дитинства, в той же час,

треба зауважити, що місцеві органи влади так і не спромоглися не тільки розвинути, а й зберегти мережу лікувальних закладів, особливо в сільській місцевості губернії, де лікувальна справа була в занедбаному стані протягом всього періоду, який досліджується. Існуючі лікувальні заклади відчували хронічну нестачу медикаментів, продовольства тощо.

Ще в гіршому стані було соціальне забезпечення: місцеві Ради не змогли налагодити нормальне грошове і матеріальне забезпечення всіх категорій утриманців. Не покращили становища і комітети взаємодопомоги, створивши які, держава передала на утримання селянства значну категорію людей, що потребували допомоги. Не спромоглися вони також надати вчасної допомоги населенню взимку 1921/22 р., коли губернію вразив голод. Це мало катастрофічні наслідки, про подолання яких можна говорити лише після врожаю 1923 р.

Більш успішно складалася діяльність місцевих органів влади в галузі боротьби з безробіттям. Це пояснюється значною підтримкою з боку держави, яка була зацікавлена у збереженні кадрів робітничого класу, особливо кваліфікованих фахівців.

Позитивне значення мала робота місцевих Рад щодо відновлення і розвитку комунального господарства. Вона сприяла упорядкуванню території міст губернії, налагодженню роботи існуючих і спорудженню нових комунальних об'єктів і житла.

Отже, діяльність Рад Донецької губернії в соціальній сфері, маючи в цілому позитивне значення, однак, не задовольняло потреб основної маси населення регіону, що спричинялося скрутним економічним становищем, головним чином, залишковим фінансуванням і класовим підходом до всіх соціальних проблем, який обумовлював першочергове обслуговування окремих верств населення.

У четвертому розділі "Забезпечення місцевими органами влади законності і правопорядку" досліджено діяльність судово-слідчих установ, робітничо-селянських інспекцій, надзвичайних комісій та органів міліції, які входили до складу виконкомів губернії.

Відзначається, що, як і всій системі органів влади, їм були властиві такі характерні риси: створення за взірцем аналогічних російських установ і регулювання роботи за російськими нормативними актами, підконтрольність органам КП(б)У, класовий підхід у кадровій роботі і вирішенні усіх питань, низький освітній рівень і професійна непридатність значної частини працівників.

У роботі судово-слідчих установ це виявилось, по-перше, в існуванні протягом всього періоду, який досліджується, надзвичайних судових установ, які, не дотримуючись процесуальних норм, мали право засуджувати винних аж до розстрілу - ревітрибуналів, особливих сесій нарсудів та ін. По-друге, в залежності тяжкості вироку, перш за все, від соціального походження підсудного і, через відсутність систематичного законодавства, від революційної правосвідомості суддів, які здебільшого були малограмотні, або мали початкову освіту. По - третє, в політиці пом'якшення відповідальності комуністів, наслідком якої було зневажливе ставлення їх до роботи судових установ. Законодавчо закріплене підпорядкування їх місцевим органам влади (до 1922 р.), крім того, спричиняло чисельні випадки втручання останніх у роботу суддів і слідчих, що позбавляло судові установи можливості контролювати законність їх діяльності.

Таким чином, судово - слідчі установи виконували необхідну для суспільства роботу по налагодженню правового обслуговування населення і нагляду за дотриманням законності. В той же час, застосовуючи класовий підхід у своїй роботі, засуджуючи учасників селянських повстань, негитників продрозкладки і податку, "контрреволюціонерів", вони були частиною репресивно-каральної системи більшовицької держави.

Правами нагляду за дотриманням законності володіли також робітничо-селянські інспекції. Через перевірки і ревізії господарської і фінансової діяльності радянських установ вони повинні були попереджати порушення "соціалістичної законності", сприяти удосконаленню радянського апарату, системи управління господарством тощо. На початку 20-х років керівництво держави намагалося залучити до цієї роботи через осередки сприяння робітників та селян. У зв'язку з

цим в Донбасі широкого розмаху набула кампанія по створенню на підприємствах і в селах осередків сприяння РСІ, делегування до їх складу постійних і тимчасових працівників. Проте, низький освітній і професійний рівень працівників РСІ та їх помічників, впровадження госпрозрахунку на підприємствах обумовили реорганізацію їх структури у 1922 р. та відмову від масових форм роботи.

У 1923 р. робітничо-селянські інспекції офіційно були підпорядковані органам комуністичної партії. Від цього часу діяльність КК - РСІ була спрямована здебільшого на удосконалення державного апарату і нагляд за дотриманням його установами законності. Вони також стежили за дотриманням ними правильної політичної лінії і "чистотою" їх кадрового складу.

Подвійний характер мала і діяльність міліцейських установ: з одного боку - це охорона правопорядку, боротьба з кримінальним бандитизмом, охорона промислових підприємств, з іншого - участь у придушенні селянських повстань, зборі продрозкладки, поїмці дезертирів, що викликало незадоволення й опір населення і, як результат - відсутність підтримки. Не сприяли підвищенню авторитету міліції і чисельні хиби в її роботі, що спричинилося скрутним матеріальним становищем і низьким професійним рівнем працівників.

Особливу роль грали НК - ДПУ. Це були чужорідні для України органи, які створювалися за взірцем Всеросійської надзвичайної комісії і поповнювалися російськими кадрами. Формально діючи на правах відділів виконкомів, вони фактично керувалися прямими вказівками ЦК РКП(б), ЦК КП(б)У та місцевих парткомів. Наділені великими, в тому числі судовими повноваженнями, користуючись значною державною підтримкою, НК - ДПУ поступово, через мережу довідувачів і "сексотів" брали під контроль усі сторони життя населення і придушували будь-які спроби протесту - від звичайних висловлювань та вчинків до селянських повстань.

Одже, у 1920-1925 рр., як свідчать матеріали по Донецькій губернії, в Україні формувалася система органів охорони правопорядку і законності, головним завданням якої було забезпечення політичної влади комуністичної партії.

У висновках підбито підсумки та зроблено узагальнення дослідження, сформульовано рекомендації щодо подальшого вивчення історії Донбосу 20-х років і привертання уваги місцевих органів самоврядування до сучасних проблем регіона.

Дисертант вносить на захист результати дослідження, які можна сформулювати в таких основних **положеннях**:

1. Місцеві органи влади Донецької губернії були частиною радянської державної системи, яка базувалася на жорсткому підпорядкуванні центру і підлеглості партійним установам.

2. Внаслідок контролю з боку партійних органів населення в ході виборів фактично було позбавлене можливості обирати представників до Рад за своїми уподобаннями, а люди, потрапляючи до їх складу, проходили ретельний відбір за соціальною ознакою та відданістю комуністичній партії і були під постійним наглядом. Це обумовило швидке формування верстви радянських чиновників, діяльність яких не залежала від волі виборців. Загальний низький освітній рівень цих людей, система пільг і вседозволеність зумовили поступовий відрив їх від основної маси робітників та селян, з середовища яких вони походили.

3. Підпорядкованість місцевих органів влади партійним установам у центрі і на місцях проявилася в обов'язковому виконанні ними постанов республіканських і місцевих партійних конференцій і пленумів; періодичному звітуванні голів виконавчих комітетів та завідувачів відділів перед бюро парткомів, де вони одержували директивні вказівки; затвердженні парткомом порядків денних, тез доповідей, проєктів постанов з'їздів Рад. Крім того, усі відповідальні працівники радянських установ безпосередньо підпорядковувалися партійним комітетам через членство в бюро і комфракції виконавчих комітетів, інші працівники - через партійні осередки і сувору партійну дисципліну.

4. Аналіз взаємин поміж ланками структури державного апарату губернії свідчить про концентрацію владних повноважень, природно, в межах, наданих партійними установами, в руках президій виконавчих комітетів; здебільшого

формальний характер діяльності місцевих Рад; чималі хиби в роботі волосних виконкомів і сільських Рад, які, незважаючи на різноманітні заходи щодо покращання їх роботи, залишалися апаратом для збору податків і виконання адміністративних вказівок.

5. Спостерігається позитивний вплив на діяльність місцевих органів влади припинення воєнних дій на території республіки і, особливо, впровадження НЕПу, з чим було пов'язане надання їм більшої самостійності, поширення повноважень, удосконалення структури, зміцнення матеріальної бази. Проте, всі ці заходи мали поверховий характер, вони не змінили суті радянської державної системи, а саме зрощеності її органів зі структурами комуністичної партії.

6. Особливістю Донбасу в цей час були складні взаємини місцевої влади з розташованими в губернії господарськими органами - ЦПКП, ЦПВП, Українською трудовою армією, які, маючи надзвичайні повноваження, втручалися в їх роботу. Намагалися контролювати діяльність місцевих органів влади на рівні сільських Рад і комітети незаможних селян.

7. Названі обставини обумовили в діяльності місцевих Рад Донбасу в першій половині 20-х років пріоритет інтересів державного керівництва над інтересами регіону і його населення. Керівництво ж України в ті часи за мету ставило, перш за все, зміцнення будь-якою ціною своєї політичної влади. Тому діяльність місцевих органів влади часто не тільки не сприяла відновленню і розвитку економіки, культурної і соціальної сфер губернії, налагодженню охорони правопорядку і законності, а навпаки - негативно відбивалася на їх становищі і житті населення.

Визнаючи прагнення місцевої влади подолати економічні і соціальні труднощі та певні досягнення в цьому напрямку, треба зауважити, що вони, знову ж таки, були пов'язані із зацікавленням держави у швидкому розвитку тих чи інших галузей господарства, культурної та соціальної сфери.

8. Діяльність місцевих Рад Донбасу в 1920-1925 рр. не може бути оцінена однозначно негативно. Однак, слід констатувати, що вони не були органами влади на місцях, як встановлювали положення Конституції 1919 р., і не виконали своїх

функцій, оскільки не відображали інтересів основної маси населення губернії. Можна стверджувати, що в їх формуванні і діяльності виявилася сутність тоталітарної державної системи, яка формувалася в Україні в 20-ті роки.

Основні положення дисертації викладені у публікаціях:

1. Демографические процессы в Донбассе по материалам переписей 1923 и 1926 гг. // Историческая демография и современность (Тезисы докладов и сообщений VIII Всесоюзной конференции по исторической демографии). Донецк, 14-16 мая 1991 г. Ч. II. - Москва - Донецк: ДонГУ, 1991. - С 139-141.
2. Местный бюджет Донецкой губернии в 1922-1925 гг. - Деп. в Укр. ИНТЭИ 26. 10. 1992, № 1736 - Ук92.
3. Вибори до Рад Донецької губернії в 1920 р. // Всеукраїнська конференція "Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України" (жовтень 1991 р.) .Тези доповідей та повідомлень. - Київ - Кам'янець - Подільський, 1991. - С. 596 - 598.
4. Економнаради Донецької губернії (1921-1923 рр.) // Український історичний збірник. № 37/94. - Харків: Вид. Харківського університету, 1993. - С.36 - 42.
5. Голод 1921-1922 рр. на Донеччині // VI Всеукраїнська конференція "Історичне краєзнавство у відродженні духовності, культури, багатовікових національних традицій України". 28 вересня - 1 жовтня 1993 р. Тези доповідей та повідомлень. - Луцьк, 1993. - С. 324 - 325.
6. Продналоговая политика местных Советов и голод в Донбассе 1921-1923 гг. // Новые страницы истории Донбасса. Кн. 4.-Донецк: Б. и., 1995. - С.96-108.

## АННОТАЦИЯ

Е. В. Гребенникова. "Деятельность местных органов власти Донецкой губернии (1920-1925 гг.). Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - История Украины, Донецкий государственный университет. - Донецк, 1997.

Сделан комплексный анализ формирования, устройства и деятельности местных органов власти Донецкой губернии в 1920-1925 гг.; исследованы механизм и последствия контроля над ними со стороны партийных органов, на основе этого раскрыты пути формирования тоталитарного режима в Украине, место Советов в этом процессе.

Материалы исследования отражены в трудах автора и реализованы на практике в преподавательской работе.

## ANNOTATION

E. V. Grebennikova. "The Practical and social activities of local government bodies of Donetsk province (1920-1925)". The thesis of Candidate of Science (History), on Speciality 07.00.01 - History of Ukraine, the Donetsk State University - Donetsk, 1997.

The complex analysis of forming, structure and activities of local government bodies of Donetsk province in 1920-1925 has been carried out.

The mechanism and consequences of communist party control over those ones was investigated.

On the bases of it the way of totalitarian regime in Ukraine and the place of Soviets in this process were determined.

All the materials of this thesis have application in some published articles and reflected in author's academic work.

**Ключові слова:** місцеві органи влади, Ради, виконавчий комітет, з'їзд, тоталітарний режим.

---

Подписано в печать 20.01.1997г. Усл. печ. л. 1,5. Тираж 100 экз. Заказ №3  
Венчурное предприятие "Антор"

44908

AB 36.896